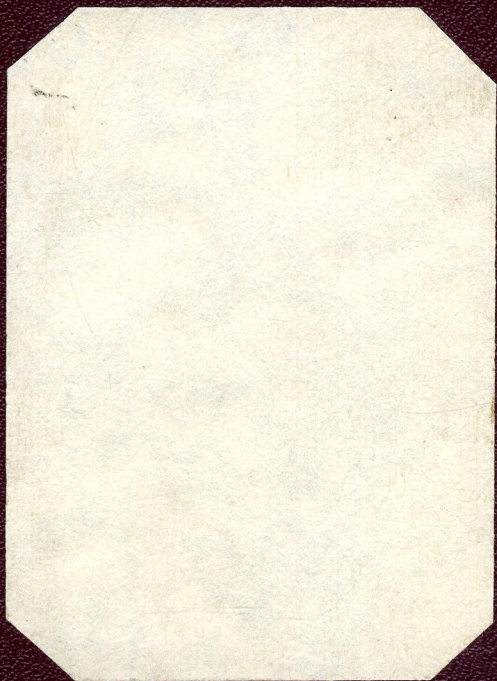

34572/137
①
Літературно-наукова бібліотека.

Книжка 11.

ОСНОВИ
КРИТИКИ БІБЛІЙНОЇ

Моріса Верна

З французького переклали

Б. і Ф.

Ціна 10 кр.

Накладом Івана Франка.

ЛЬВІВ

З друкарні Тов. імени Шевченка

під зарядом К. Беднарського.

1891.

22

80

В-35

Об. 11

1000

~~Р~~
~~56458~~

III. Основи критики біблійної

Проф. Моріса Верна.

I.

Великий зріст наук історичних, що становити буде славу нашого століття, стрічав на своїй дорозі не одну перешкоду, котру треба було поборювати з великим трудом і завзятем. Але найбільшу заваду поклала була тій науці церков, забороняючи критичні досліді про початок і розвій нашої релігії. Те поле — то була власність церкви, ту вона хотіла бути сама панею. Вона не боронила сьвітській науці роз-

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 11-34543

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

1272089

копувати пам'ятники стародавніх мов і цивілізацій, з безмірним трудом прояснювати бувальщину людського роду з передклясичної доби, та народів, що не належали до великого греко-римського царства; похваляла навіть праці над загадками мовознавчими та над порівнюючою мітологією в тісній значимості того слова, щоб тільки, борони Боже, та світська наука не поновлювала нападів на офіційні догми, в яких нападах любувалися деякі вчені минулого століття (Вольтер, англійські деїсти, Реймарус, Лессінг і др.)

А прецінь же релігія займає в історії людства безмірно важне місце. Учений, котрий хоче показати нам образ бувальщини людської, мусить дуже багато місця посвятити релігії, коли не хоче, щоб увесь його образ був схиблений. Особливо се конечне, коли прийдеся розказувати про сам початок християнства і цілої нашої сучасної цивілі-

зації, котрої угли в значній мірі входять в будову релігії і котрої починів та розвою навіть порозуміти б не можна, не знаючи докладно того величезного релігійного перевороту, що розвалив римське цісарство.

Подумаймо собі, що вчений береся нам розказувати про старовину. Совістно розсліджує він історичною методою всякі звістки хронологічні, філософічні, артистичні і мітологічні, порядкує їх і шукає між ними звязку, щоб виробити собі з них як найліпше понятє о тім, що мусіло діятися на світі і в умах людських в тих давніх часах. Щож прийдеся єму робити, коли дійде до того великого перевороту, що видвигнув християнство на місце того, що ми привикли називати поганством? Для розсліду тої доби має він в руках стародавні документи, подібні до тих, які переказала нам Греція, Індія та Персія. Хібаж не має він піддати ті дже-

ла таким самим розслідам? Хиба не почне, звичаєм усякого історика, розвідувати: чи сей документ автентичний, чи він історичний, чи заслугує на віру, чи текст єго переховався до нашого часу зовсім вірно, чи може попсований і оскільки? Хибаж не буде він питати себе, чи історик перших часів християнства був свідком-самовидцем, чи може відомости, які він розказує, перейшли через руки кількох посередників, поки дійшли до нас?

Яка буде відповідь на сі питання, про се ніщо й казати. Повага, якою віковий переказ окружив основні документи, що відносяться до початків християнства, повинна бути не загорою, а заохотою до того, щоб і до сего досліду ввести методу як мога строгу та тверезу. Бо на якуж віру заслужить собі історик, котрий маючи н. пр. написати житє св. Павла, не зведе до купи всіх варіантів, які стрічаємо в най-

старших рукописах его „Посланій“, не подасть нам тексту ствердженого докладно найпевнійшими критичними способами, не виведе подрібного порівняня відмінних типів доктрини, які виявляються в деяких его писаннях, не згромадить усіх звісток, котрі дозволяють се чи інше письмо вважати справді твором Павловим або ні, а буде волів заплісуючи очі держатися непевного переказу, котрий не видержує критики?

Та й то якого переказу! Его шумні твердження покривають страшну пустоту. Легко доказати, що більша часть тверджень про початок книг біблійних як Старого так і Нового Завіту, тверджень, що становлять незрушиму догму церкви католицької і більшої части церковів протестантських, походять від трех або чотирех писателів церковних з II — IV. віку ери християнської: Іренея, Евзебія, Августина, Гроніма. Та тількиж св. Августин міг бути знаменитим діалектиком

а Бронім перворядним ученим, але розслід їх творів показує помимо таких талантів таку неспосібність до розрізнення правди від видумки в найпростійших питаннях історичних, такий брак змислу критичного в нашім нинішнім розуміню, що правдивий історик не може придавати їх свідонству ніякісінької вартости крім хіба тої, що за їх часів існував такий переказ, таї то переказ неспвідомий, перемінний і хиткий. Що до Старого Завіту вони прийняли майже зовсім перекази жидівських рабів, о кілько самі їх знали з поплутаних та неповних наслухів, і тільки декуди поправляли їх з причин богословських, коли ті перекази по їх думці противилися догмам християнським. Що до Нового Завіту вони позбирали деякі чутки, деякі місцеві перекази, не дбаючи на разячі суперечности, не вдаючись у розслід змісту і форми самої книги для виказу єї походження. Ніщо їй додавати,

що ті отці церкви навіть самі межі собою в многих точках не згоджуються.

Чиж не буде розумнійше, достойнійше і відповіднійше до тої поваги, якої домагаєся і яку голосить релігія, взятися до дослідів при світлі історії, котрих не доконали і не могли доконати богослови перших віків? Здаєсь, що лучше се зробитити, чим заслонюватися непевними та суперечними здогадами, слабо підпертими повагою кількох великих імен.

Критика біблійна чи критика письма святого — як там хто хоче єї звати — се затим не що інше, як приложенє строго наукової методи, котра в остатніх 50 роках відновила науку історичну, до подій і документів, до котрих вона доси не мала доступу. Вже саме право внести світло на се поле, що є немов вузлом усеї історії, треба вважати великим зиском. Аж до XVIII. віку церков з непоборимим упором сто-

яла на своїм становищі. Горе нерозважному, що цікавим поглядом забігав за перегородку святилища і почав міркувати, що й тут усе йшло таким самим порядком, як де інде, що й свята історія не виломлювалась з під тих законів, які керують історією світською, а принаймі що одну й другу треба виучувати однакими способами! Відповідаючи на пориванє Рішарда Сімона церков заборонила своїм священникам вдаватися в науку критичну, ба навіть і протестантизм в тім самім часі з недостойним завзятем переслідував свободні студії на біблією.

Вік XVIII. видер церкві сей монополъ своєю зайілою полемікою, часто нерозумною і несправедливою, але впертою і не допускаючою того, що раз захопила. Великою заслугою тої полеміки останесь те, що вона очистила поле, хоч єї ненависть і пристрасть звели єї на хибні стежки і не дали розв'язати

основних питань. Щасливішою була церква протестантська в Німеччині, коли минув для неї час безплідного вузкоглядства. Під напором руху філософічного, що потряс усею Європою, вона зуміла ввести свободу думки до розсліду своїх стародавніх переказів, і через те здобула собі честь і можливість витворення науки релігійної.

Критика письма святого, котрої метою є особливо розслідувати початок і зміст книг біблійних і при їх помочи кинути світло на перші початки людської суспільности, не повинна стрічати багато перепон; се делікатна квітка і вимагає особливих заходів. Бурливий воздух пристрастних спорів шкодить їй так само, як спертій воздух школи. І коли вчений супроти всякої загадки давніх правodawств і обичайів вагується між документами і рішає питанє тільки по довгім і подрібнім порівнаню всіх доказів промовляючих за і против, то

чим же станеся наука релігійна в руках чоловіка присторонного, котрий бажає з неї зробити оруже чи то против догми, чи — як показує багато примірів — на користь догми! Ту рівновага пропадає, все одно, чи коли противник, чи коли речник церкви докидає на вагу свою пристрасть. З того погляду, прим. Лютер, признаючи посланіє св. Якова підложним для того, що в нім не найшов своєї улюбленої науки о тім, що сама віра спасає чоловіка, поступав наскрізь догматично. З другого боку й раціоналізм XVIII-го стол., силуючися як мога в самім завязку христіянства відкрити ошуканство, дуже мало дбав о розслід, але супротив церковних переказів виставляв свої фантастичні картини.

Питання критики релігійної самі собою дуже сложні; колиж надто до них домішаєся ще й релігійна або против-релігійна пристрасть, то їх і зовсім

годі розпутати. Живе бажанє знаня, без-інтересовна цікавість, добра воля в тім, щоб зрозуміти, вжитися в думку давніх часів, поділяти їх радощі й смутки, перейматися раз їх запалом то знов їх зневірєм, бути тонким і хитроумним з одними, запальчивим з другими — ось ті моральні вимоги, яких конче потрібно для всякого історика, а особливо для історика релігій.

Старайможся освоїтися з дитячим запалом перших учеників галилейського Вчителя, але не гордуймо задля сього дивоглядною і нескладною проповідю „Апостола народів“ (св. Павла). Не-хай не гніває нас вигадлива балаку-чість „Посланія ко Евреям“, ані осо-бливий спосіб толкованя письма св. Ста-рого Завіту в тім посланію. Стараймося розкусити ту чудну мішанину плягіату і вітхненя, що звеся „Откровенієм св. Йоана“; перенесімся з цікавим співчу-тєм на той філософічний ґрунт, на ко-

трім виросли тонкі мудровання євангелія св. Йоана. Боєвище, здобуте нашими батьками, се толеранція, на котру в наших часах має право всяка філософія і всяка релігія. Вона становить підвалину, на котрій може здвигнутися будівля критики, чи краще сказати — будівля історії релігійного розвитку людства. Минули часи сліпого поклонництва і сліпої ненависті; наше діло не осуджувати, але поперед усього — зрозуміти.

II.

В часі, коли висказані нами думки стаються чим раз більше спільним добром усіх незасліплених і освічених людей, в саму пору являється велике діло про біблію Едуарда Рейса*). Е. Рейс —

*) La Bible, traduction nouvelle avec introductions et commentaires, par Ed. Reuss, professeur à l' Université de Strassbourg. (Bi-

ветеран релігійної науки. Отсе вже п'ятьдесять літ навчає він біблійної критики, в котрій відразу показав себе одним з найповажніших майстрів. Перед тим видав він по французьки „Історію богословія християнсько-

блїя, новий переклад з введеннями і поясненнями Ед. Рейса, професора університету Штрасбурського.). Дїло се почало виходити 1874, а скінчилося 1881. року і в цілости обнимає 18 томів крім передмови виданої осібною брошурою. (Зміст тої передмови подає отся стаття Верна). Ось порядок і зміст поодиноких томів великого Рейсового дїла:

1. Передмова і введенє загальне (сторін 62).

I. Старий Завіт.

2. Історія Жидів від завойовання Палестини аж до неволі Вавилонської (Книги Судій, Самуїла і Царств, стор. 580).

го в добі апостолів“, діло дуже вчене, оригінальне і глибоко продумане, а також „Історію канону святих писань в церкві християнській“. Його признають головою т. зв. „Штрасбурської школи богословської“, котрої праці показали вже великий вплив на розвій

-
- 3 — 4. Пророки в порядку хронологічним (усіх 20, стор. 574 + 402).
 - 5 — 6. Свята історія і Закон (Пятикнижжє і кн. Ісуса Навіна, стор. 452 + 416).
 7. Літопись церковна Єрусалиму (Книги Параліпоменон, Ездри і Неемії, стор. 263).
 - 8 — 9. Поезія лірична (Псалтир, Плач Єремії, Пісня пісень, стор. 454 + 122).
 10. Філософія релігійна і моральна (Йов, Притчі, Еклезіаст, Еклезіастик, Премудрість, Повісті моральні, Барух і т. і. стор. 665).
 11. Література політична і полемічна

свобідної критики релігійної і котра надто зуміла в живій і займаючій формі передати й Французам здобутки німецької праці на тім полі. І коли єго молодші й горячіші співробітники, видячи стіснене свободи, якої вони до-

(Рут, Маккавеї, Данііл, Естер, Юдіта і т. і. стор. 418).

II. Новий Завіт.

12. Історія євангельська (Сінопсис трьох перших євангелій, стор. 724).
13. Історія апостольська (Діяння апостолів, стор. 252).
- 14 — 15. Листи Павлові, (стор. 356 + 388).
16. Откровеніє (стор. 150).
17. Листи вселенські, (до Євреїв, листи Якова, Петра і Юди, стор. 260).
18. Богословіє Йоаново (Євагеліє і листи Йоанові, стор. 412).
19. Загальний огляд змісту цілого діла, з портретом д. Рейса (стор. 236). *І. Ф.*

магалися для своїх студій, кинулися з зав'язем у вир боротьби, щоби здобути собі право, котре їм заперечувано, д. Рейс невтомимо, але й без нетерплячки громадив матеріяли до свого діла, котре довелось єму розпочати і викінчити аж в пізній старості.

Діло се важне не тільки об'ємом, але й незвичайною стійністю, якої додають єму обставини і прикмети автора. Яка неоцінена користь не тільки для того, хто посвятився студіям над критикою релігійною, але й для всякого письменника і світського чоловіка, а особливо для історика давніх часів — мати в руках діло наскрізь популярне, уложене майстрою тої науки, де найде згромаджені і зведені вкупу в приступний але основний спосіб здобутки 50-літньої праці! Переклад Біблії dokonаний перворядним гебраїстом, обставлений усіми що найпевнішими і найважливішими звітками про походження, час,

уклад, провідні думки, значінє і чергу всіх тих книг, що займали і займають ще й доси таке важне місце в історії поглядів релігійних і моральних. Ось як по просту і перекожуючо говорить сам Рейс про ціль і якість своєї праці:

„Широкий громадї не до смаку подібні праці (т. є. тяжко вчені коментарї, з яких складаєся звичайно бібліотека теолога); писати для неї таку річ — марна робота. Вона бажала би також пізнати здобутки науки, але в такій формі, щоб не потребувала прогризати-ся крізь цілий ряд теологічних підручників. Грецькі та гебрейські цїтати, котрим звичайно нашіпковані такі коментарї, не дуже то принадні для звичайного читателя.

„Не було доси діла, котре би, не чванячися сухою та тяжкою вченістю, подавало ясний і звязний виклад цілого св. письма для всіх тих, що бажать серіозно вчитися. Навіть ті, що по-

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА

АН УРСР

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

127208 Pag.

кінчили студії теологічні, нераз бажали б мати в руках книжку, котра б ощаджувала їм праці шукати сям і там, по різних кутах чи то за якою потрібною звісткою про якесь спеціальне питанє, чи то за докладною згадкою про якусь малозвістну і рідко уживану книжку. Ще більш пожаданим буде таке діло для всіх тих, що в жадній школі не встигли познайомитися ані освоїтися з тим предметом“:

„Біблія“ Ед. Рейса, а властиво кожний її том складається з трьох частей: повного перекладу св. книг, літературної і історичної розвідки про кожду книгу (введення), а в кінці з коментарія, т. є. пояснення її змісту. Пояснення ті бувають двоякі: або зведені в примітках під текстом, де пояснюється всякі труднощі тексту, варіанти рукописів і різне розумінє перекладчиків, а також усякі назви географічні, замітки хронологічні і т. і. Де текст трудніший або

важніший (н. пр. перших 12 глав кн. Битія, Псалтир, Євангелія і майже всі книги Нового Завіту), там автор за кожним уступом перекладу дає в тексті обширні і докладні розсліди того тексту з усякими можливими поясненнями. Які були єго провідні думки при тій роботі?

„Переклад, котрий я зважився зладити, — говорить він скромно — зроблений зовсім не в тій цілі, щоб витрутити з рук побожних четців які небудь другі переклади, усвячені вже старовиною або зладжені навмисно для цілей церковних. Для мене найважніше діло було — віддати докладно думку оригіналу, менше дбаючи о стиль.“

Горячі велися спори над тим, на скільки перекладчики Біблії можуть і повинні свobodно обходитися з текстом; прихильники „буквального перекладу“ чимало наломали копій з прихильниками „дословного перекладу“ і не дійшли

до ніякої згоди. Е. Рейс подає про се діло дуже справедливі і важні замітки :

„Ніщо й казати, що переклад повинен бути вірний. Але вірність значить те, щоб переклад робив на нинішнього четця таке саме вражінє, яке колись оригінал робив на сучасного четця, що говорив тою самою мовою. Сеї ціли не осягнєся, коли перекладчик надто по невірницьки буде держатися язика зовсім відмінного від нашого; тоді він в своїм ріднім язиці наробить багато трудностей як раз для тих, котрим хоче влекшити зрозуміне письма святого. З другого боку не треба забувати, що маємо ту діло з старинними документами, котрі хоч і служать для потреби теперішніх поколінь, все таки належать до історії і вимагають великої дбалости і пошановку. Значить, свобода перекладу має певні границі: переклад мусить дати четцеві очевидно не зразки гебрейської та грецької скла-

дні, бо тим би тільки міг відстрашити, але відблиск первісного і настоящего розуміння давніх писателів, вірний образ їх літературного обличчя, одним словом — зразок їх стилю. Бо-ж від їх часів аж до наших не тільки язык змінився; багато де в чім замінився й сам спосіб мислення, метода навчання і весь світогляд. Є в письмі святим картини схоплені з краєвиду зовсім чужого для нас; є натяки на обстанови життя суспільного зовсім відмінного від нашого.

„Фігури реторичні густо розкинені навіть в найпростійшій прозі, пишні пориви поезії непривичної для нас а при тім природної, і много дечого подібного — ось особливі признаки тої „святої літератури“. Переклад, котрий би знівечив ті особливі признаки, позамазував та по нашому поописував пересадні та образіві реченя оригіналу, щоб загало-
ви читателів улекшити зрозумінє тексту, не варт би й називатися перекладом“.

З усіх книг чи збірників, що полишили нам давні віки, Біблія без сумніву найтрудніша до розуміння. На се складаються тисячі причин, котрі так і б'ють в очи при самім поверховім огляді: ріжностайність авторів, походження, змісту. Одна з найслабших точок полеміки протестантів супротив католицизму в тім і лежить, що протестанти без упину твердять, буцім то Біблія є цілковито ясна, прозора і зрозуміла, коли тимчасом учені спеціалісти при єї трактуванню майже на кождім кроці спотикаються. Впрочім давнійше протестанти мали Біблії з приписками, в котрих читатель находив хоч деякі потрібні поясненя. Але тепер декуди почали закидати сю чисто людську підмогу, лишаючи вільне поле особистій фантазії. І тут д. Рейс говорить так, як диктує здоровий розум і досвід, і виказує конечність коментарія долученого до перекладу святого письма.

„Наші сучасні — говорить він — помиляються очевидно, думаючи, що дословний переклад без приміток і пояснень вистарчить для тих широких кіл, серед котрих тисячами розходить ся книга. А про те деякі люде так того певні, що по їх поглядам думка біблійна, будь вона вилита навіть у грубі форми якого небудь наріччя нецивілізованого і зовсім ще неспосібного до висловлювання думок абстракційних, самою силою букви проявить такий самий вплив на півдикі племена, як і на суспільність від віків просяклу основами християнства. Але не потребує навіть іти так далеко. Я думаю, що й та сама суспільність, навіть єї найвисші верстви, а особливо там, де бракує студій спеціальних (що на лихо трапляється частенько й там, де би сего не слід і очікувати), домагаються коментарія як необхідної підмоги“.

„При тімже коментатор поперед

усего повинен бути істориком, то значить, обов'язком єго повинно бути — з кожного тексту вилущити думку автора, показати її в повному світлі, і полишити самому читцеві осуд над нею і робленє з неї такого ужитку, який єму сподобається“.

При тім же всякий обширніший текст для повного зрозуміння потребує попереджаючого введення, „то значить, ясного і основного викладу про те, що можемо знати про походженє кожної книжки, про її автора, про єго часи, про єго ціль. Всяке писанє людське є ділом обставин, т. є. впливає з якихось спеціальних бажань і змагає до якоїсь визначеної мети; єго вдача, єго форма, єго зглядна вартість залежати буде від відносин, які заходять між основною думкою, що породила те писанє, а громадою, для котрої писанє було призначене, і средствами, яких ужито для порушення тої громади“. Сі думки мають

незаперечиму вагу при оцінюваню всякого писання світського; очевидна річ, що таку саму вагу мають вони й при оцінюваню книг біблійних.

„Треба прецінь признати — каже знаменито д. Рейс — що книги ті не впали з неба, що вони повстали в часі і навязуються тисячними вузлами до сучасних подій, до різнородних обставин і случаїв, котрі витиснули на них свою ціху. І так приміром, щоб зрозуміти листи пастирські, котрі ми зовемо „Посланіями“, то мусимо питатися, який круг четців мав на меті автор, який був стан тих громад, до котрих він звертався, які могли бути давнійші відносини між ними а церквою, і в кінці які спеціальні причини спонукали автора взятись за перо? Коли річ іде про книги історичні, то одно з найважніших питань є питанє про жерела, з яких автор міг або мусів черпати своє оповіданє. А коли се все є конечне при

студіях над Новим Завітом, то ще далеко більш воно конечно для Старого Завіта, котрого початки під кожним поглядом лежать безмірно дальше по за нашим кругозором. Наука апостольська витворилась і утвердилась в протягу кількох десятків літ; свята література жидівська виявляє нам поступенний розвій думок релігійних і моральних на протягу більш як осьми сот літ, підчас котрих стан суспільний жидівського народу змінювався значно, а нераз аж до самої основи. Кожний, хто хоче читати книги Старого Завіта, мусить ще перед читанєм добре познайомитися з тими змінами, бо інакше в книгах тих нічого не зрозуміє“.

Ми не могли відмовити собі приємности подання виписок, котрі так користно свідчать о силі і уміркованю, з яким постунає д. Рейс. Ми дуже радо повторили б ще деякі уступи з єго „загального вступу“, але боїмось відбігти

від річи. Так нпр. дуже гарно написано о тім, як повстали два збірники писань, котрі ми лучимо разом під назвою Біблії, про теперішній стан текстів гебрійських і грецьких і т. і. Лишаючи все те на боці, ми згадаємо лише про порядок, в яким автор устатив поодинокі книги біблійної збірки. Порядок сей значно ріжниться від стародавнього упорядкованя, і від того, яке нині є загально прийняте; автор старається виказати, що іменно прийнятий ним порядок є розумний і по змозі найбільше наближається до розвою історичного. І так Пятикнижжє стоїть аж по книгах історичних і по пророках, бо як виказує д. Рейс, в Пятикнижжю виявляєсь нам стан освітний і релігійний пізніший ніж в тамтих книгах. В Новім Завіті на самому кінці поставлено четверте (Йоанове) євангеліє, як пам'ятник останньої стадії, до якої дійшла думка

апостольська в добі формованя науки християнської.

III.

Поки розстанемося з сею книжкою, годиться нам відповісти ще на один закид, який часто підносять против критики релігійної. Вона, мовляв, ворог релігії. Навіть ті, що признають єї величезні заслуги около зрозуміння святого письма, якось немов недовіряють їй. По їх думці вона розбуджує сумнів. Надто близьке ознайомленє з писаннями біблійними вменшує повагу конечну для духовних, релігійних інтересів. Сі закиди незаслужені і виходять з хибного зрозуміння ціли, яку ставить собі критика релігійна. Бож коли вже говорити про пошановок, то порівняйте те дивовижне недбальство, з яким усі правовірні богослови відносилися до тексту письма св., пояснюючи єго без проводу і без тривкої основи, а тільки за-

любки своїм догматичним фантазіям, — з тими строгими правилами, після яких поступає сучасна критика, добиваючись автентичного тексту через уважне порівнянє найдавійших рукописів, а відтак толкуючи той текст через установленє правдивого значіння кожного слова, і то двояким способом: раз через вислідженє значіння, в яким се слово в певнім часі загально уживалося, а по друге, через вислідженє, в яким значінню уживав сего слова даний автор. З многих фактів наведемо лиш оден характерний. Чи церкви, а особливо ті, що найголоснійше величаються своєю вірою в незрушиме і букввальне „богодухновеніє“ Біблії, від давна мають хоч троха поправний текст Нового Завіту? Треба було, щоб незалежна критика релігійна взяла на себе працю — вказати хибність тексту, котрий проголошено непохибним, а котрий прийнято і заховувано на сліпо. Треба було

пальцем вказати на незлічимі блуди в загально уживаних перекладах, заким сліпі консерватисти зважилися з дебільшого повикидати безмислиці і завести переклад, котрий би вірно віддавав текст оригінальний, тай то текст, про котрий би вони в власному інтересі повинні дбати, щоб мати єго як найчистішим, бож по їх думці кожде єго слово, се прямо слово самого Бога.

Критика релігійна не може бути шкідливою для релігії, так як історія етики не може бути шкідливою для моральности. Правило моральне не перестане бути добрим через те, що єго висказав Платон а не Сократ. Уступ Біблії не станесь через те менше краснорічивий і вітхнений, що ми признаємо єго якогось безіменному пророкови, а не Ісаїі. Притча євангельська не перестане бути проймаючим поученєм моральним через те, що ми не знаємо, чи Ісус Назарянин був напевно єї автором, чи ні.

Для тих котрі любуються в тверезій і живописній моральности Посланія святого Якова, мало що значить те, що автентичність того Посланія дуже непевна.

І тут я ще раз позволю собі навести слова вченого критика, що посвятив свій довгий вік на зглублюване задач науки релігійної і котрий має більше право ніж усякий другий промовляти в сій справі.

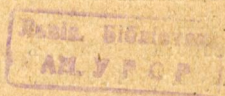
„Нема що й казати — пише д. Рейс — що стара і незрушима віра в Біблію, в єї догматичні основи, в єї щирий наднатуралізм і єї дитячі повісти про початок світа, у многих людей дуже вже захитана. Много є таких, що єї зовсім виреклися. Можна жалувати сего з многих причин, але що сталося, се вже не відстанеся. Наука викликала і прискорила сей рух, і вона не має звичаю вертатися назад до точки, з котрої вийшла... Нині теологічна наука

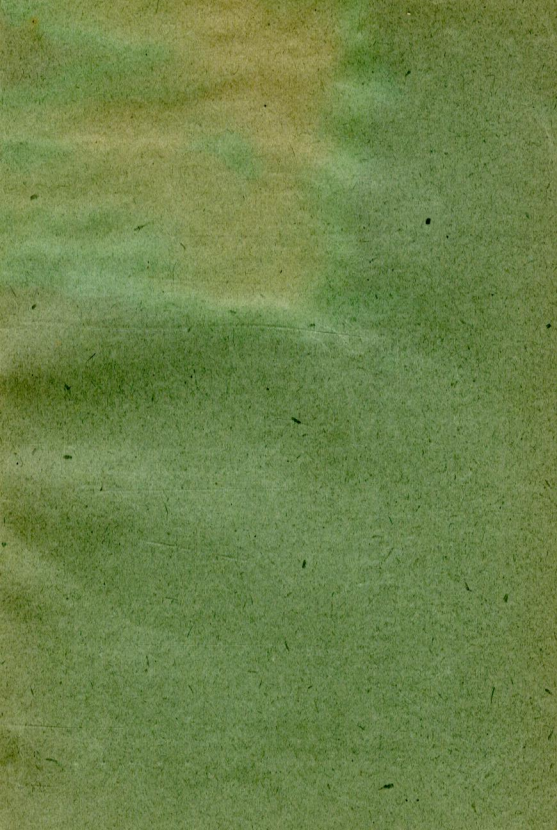
неповна і поділена; се для дуже многих людей може бути дуже невігідним, бо баламутить або й відстрашує їх. А тим часом вона повинна бути товчком для всіх, повинна спонукувати їх до участі в роботі, а не до втеки на бік ані до лементу над помилками та блудами, чи дійсними чи мнимими, котрих так багато буває по дорозі. Студіюючи книги біблійні як документи думок релігійних, таких які витворювалися в рішучих добах історії, ми певно признаємо їм далеко чесніше місце, ніж ті, що чинять їх знарядом пануючої сьогодні філософії або тараном в боротьбі партій церковних, або ті, що послуговуються ними в інтересах швидко перемінних шкіл та їх систем, не забуваючи при тім додавати, що їх трактування має бути основою віри і сумління. Коли ми перестанемо насилувати Старий Завіт, щоби в ньому найти думки і науки Нового Завіту при помочі штучок ек-

вегетичних, котрих несмачність не окуплює їх безпідставності, то певно власна вдача Старого Завіту, його релігія, його поезія, його мораль, його праводавство, святий загал його пророків і наскрізь епічна наївність його переказів тільки виграють на тім, коли будемо глядіти на него і розуміти его з погляду історичного, і література гебрейська заясніє відтак чистіjším блеском серед сутемків старинного поганства, ніж се було доси, коли теорії теологічні при-слонювали сей блеск“.

Коли богослови почнуть говорити так розумно і переконуючо, то й світська наука зможе йти до них у школу не похиляючи чола, бо найде в них цінних помічників і співробітників. Видає „Біблії“ д. Рейса мусить становити поворотну точку в розвою історичної науки у Франції. Від тепер не найде вже усиправдливлення ні оден, хто би, займаючися старинною історією

Сходу або цивілізації греко-римської, повторяв би про святе письмо відомості з катехізму. Ще більше ніж для широкої громади є се щастє для всякого, хто займаєся пошукуваннями історичними, коли він може обійтися без утяжливой залежности від заграничних писателів, часто недоступних та відстрашуючих, і знайде в своїй рідній мові певний та випробуваний підручник про предмет, котрого пізнанє кидає нове світло на самі початки теперішнього ладу суспільного.

34.573

Літерат

В

Ф III
В-350

- Доси ви
1. Перебен
нім слов
 - 2, 4, 7, 8, 9
М. Драго
 - 3 Смерть І
 5. З історії пуоличного виховання в
сучасній Європі (містить: І. На-
ука теологічна в західній Єв-
ропі М. Драгоманова; II. Програ-
ма початкового курсу історії релі-
гій Фан-Гамеля; буде далі) . . . 10 "
 6. Листочки до вінка на могилу Шен-
ченка в ХХІХ. роковини його смер-
ти (Містить: І. До історії аресту
Шевченка в 1859 р. М. Драгома-
нова, II. Французький переклад
„Катерили“ йогож, III. Поезії Шен-
ченка в народніх устах, йогож, IV.
Листи Шевченка до Залеского, ва-
ріанти супроти друкованих і при-
мітки Залеского, подав Ів. Франко) 10 "
 10. Легенда про святого Юліяна Ми-
лосердного, з французького пере-
клад В. Сава 10 "
 11. Основи критики біблійної М. Верна
(продовжене кн. 5.) 10 "

И. 34.573
Ф ^{III} В-350

